

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research

Cilt: 14 Sayı: 76 Őubat 2021 & Volume: 14 Issue: 76 February 2021

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MODERN GENÇLİK, DİN VE TASAVVUF MODERN YOUTH, RELIGION AND SUFISM

Musa KAVAL*

Öz

Yetkinlik itibarıyla gençlik evresi birçok mesuliyet ile birlikte dini mükellefiyetlerin de başladığı dönemdir. Dini sorumluluğun akıl ile olan ilişkisinden hareketle bedensel, ruhsal ve akli yönden olgunlaşmanın başladığı gençlik dönemi Müslümanlık algısı açısından son derece önemlidir. Bedensel gelişimin ruhi tekâmül ile paralel ve ahenkli gelişmesi sağlanamadığı takdirde gençlerde psikolojik, sosyolojik ve kamusal bir takım riskli izlenim ve motivasyonların yerleştiğini görürüz. Modernizm ile birlikte yaşantımızdaki tesiri azalsa da din olgusunun yadsınamaz bir ruhsal güç olduğu modernitenin kurucuları tarafından geçte olsa kabul edilmiştir. Dinin insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olması bu teyitin ötesinde dinin, insanın bizatihi kendisini tanuması için zengin bir kaynak olduğunu gösterir. Dinlerin özünü dışı vuran mistik tarafları insan için daima daha kuvvetli tesir uyandırmıştır. Dış dünyaya dair taze gözlem ve tecrübeleri olan gençlerin dinlerin mistik gücünden bigâne kalmaları beklenemez. İslam dininin mistik yorumu olan tasavvuf, fütüvvet ve ahilik geleneği ile gündelik yaşantılarında inanç uygulamalarının yanı sıra gençlerin gönül ve ruh dünyalarının arzu edilen tarzda şekillenmesi için uygulamalar ortaya koymuştur. Tasavvufi yorum gençlerin din ve dünya işlerinin aşkın bir bilinç kuşağından yükselerek ahlaki ve toplumsal ahenge sunduğu katkılar medeniyetleşme sürecini beslemiştir. Çalışmamızda büyük oranda sorunsallaşan gençliğin, doğru din ve tasavvufi algısıyla buluşturulduğunda geçmişte olduğu gibi özlenen medeniyetin temel belirleyicisi ve taşıyıcı olabileceği savunulmuş, örnekler sebep-sonuç eşliğinde istifade sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Din, Tasavvuf, Modernizm, Ahlak.

Abstract

In terms of competence, the youth stage is the period when religious obligations started along with many responsibilities. Starting from the relationship of religious responsibility with the mind, the period of youth, in which physical, mental and mental maturation begins, is extremely important for the perception of Islam. If the physical development does not develop parallel and harmoniously with the spiritual evolution, we see that there are some psychological, sociological and public risky impressions and motivations. Although the influence of our life has decreased with modernism, it has been accepted by the founders of modernity that religion is an undeniable spiritual power. Beyond this confirmation religion has a history as old as human history, it shows that religion is a rich source for human recognition. The mystical sides that express the essence of religions have always had stronger effects for man. Young people who have fresh observations and experiences about the outside world cannot be expected to remain the mystical power of religions. Sufi, which is the mystical interpretation of the religion of Islam, has created practices for shaping the hearts and soul worlds of young people in the desired style, as well as belief practices in their daily lives with the tradition of futuvvath and akhiliq. Sufi interpretation rises from a transcendent consciousness generation of the religion and world affairs of young people, and their contributions to moral and social harmony fed the process of civilization. In our study, it was advocated that when the youth, which became largely problematic, was brought together with the right religion and mysticism, it could be the main determinant and carrier of the civilization, which was missed as it was in the past, and examples were presented with cause and effect.

Keywords: Youth, Religion, Mysticism, Modernism, Morality.

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Orcid: 0000-0001-8784-7762, kavalmus@hotmail.com

1.Giriş

Eğitim, insanın her türlü varlığa karşı nasıl davranış geliştirmesi gerektiğine yönelik bir uygulama disiplini. Birey ve toplumun kendilik ve öteki idrakinin şekillenmesinde başat faktör olan eğitim her dönemde hayat boyu devam etmiştir. Geçmişte dinsel anlayış ve uygulamalar eğitim hayatında çok daha belirleyici olmuştur. Akıl ve bilim insana dair yeni yetkinliklerin kapısını aralarken eğitimin hemen her alanda giderek daha belirleyici olduğu görülür. Her bireyin alması zorunlu temel ve mesleki eğitim standardize edilmekle birlikte beklenen ortak değer ve yaşam tarzı modernizmin vaad ettiği hıfına kaos, kargaşa ve çatışmanın azalmadı, sadece gelişen akıl ve bilgiyle paralel olarak kullanılan enstrümanlarının daha kapsamlı, örüntülü ve bilgece düzenlendiği söylenebilir. Descartes, Kant ve Hegel ile birlikte Batının Aydınlanmacı Realizmi, Hıristiyan Avrupa'nın inancını ontolojik dualizmin bir gereği olarak kabul etmiş olsa dahi dini eğitim kültürel ve tarihi gereksinimlerden ötürü modern ussalcığın bir aparatı olmanın ötesine geçememiştir.

Kendi toplumu içerisinde ussallığını ispatlayan Avrupa, gerileyen İslam medeniyeti karşısında diyalektiğini yeniden kurup test imkanı bulmuş ve başarılı olmuştur. Zaferin sonucunda düşünceyle başlamış aydınlanmacı realizm sistemin devamı için eğitimi kendine göre şekillendirmesi doğal bir beklenti olarak görülebilir. Ancak aradan oldukça zaman geçmiş olmasına rağmen insana dair öngörülen bilinç, güven ve değerler daha sorunlu bir hale evrilmiştir, üstelik nerdeyse küresel mahiyette doğruluğu benimsenmiş ortak birçok yöntem, metod ve uygulamaya rağmen düşünce ve duygu harmonisi bakımından insanlık globalleşmemiştir. İçerisinde bulunduğumuz dönemde küreselleşmeye karşı ulusalcılığın çatışması bu sürecin yansımasıdır.

Modernizmin bir sonucu olarak ortaya çıkan post-modern küresel dünyada inanç, kültür, eğitim, yönetim, yaşam tarzı gibi her alanda yerleşmenin doğal ve ussal kabul edildiği bir zaman diliminde tecrübe edilen sonuca şaşırılmamak gerek (Kaval, 2018). Açıkçası modernizmin bina edildiği diyalektiğin bir sonucu olarak böyle bir kaosu varlığı sorun olmasa da öngörülemeyen ve ürkütücü olan kendi içerisinden çıkan reaksiyon sonucunu ne olacağıdır. Zira küreselleşmenin getirdiği yakınlık ve ulaşılabilirlik doğal olarak aksaklıkları ve sorunları da göze görünür kılmaktadır. Çatışmacı diyalektik üzerine kurulu olan sistemin küreselleşme sürecinde birleşmeye doğru evrilmesi kaçınılmazdır. Birbirine yakın olmanın doğurduğu öngörülemeyen olası birçok farklılaşma ve kutuplaşma belirleyici olacaktır.

Eğitimin ve bilginin direk muhatabı olan gençler teknolojik imkanlar vesilesiyle yakın planda gerçekleşen son dönem çatışma ve kaosu en yoğun şekilde müşahade eden yaş grubudur. Ayrıca onların gelişim evrelerini doğru ve özgün şekilde şekilde tamamlamaları için doğalarında var olan eleştiri, sorgulama, isyan, duygusallık ve aşırılık dikkate alındığında maruz kaldıkları güvensiz ve belirsizliğin ne derece yıpratıcı olduğu tahmin edilebilir. O nedenle 1970 yıllarında başlayan öğrenci olayları ve sonrasında 1980 çatışmalarına evrilmesi gençlik doğal eğilimlerinin dünyadaki değişimle ne derece paralel gittiği görülebilir. Değişimin menfi ya da müspet olduğu yönünde görecelilik olduğu söylenebilir ancak gençlerin şaşırıcı gücü tartışma götürmez. 1960'dan bu yana dünyada vuku bulan çeşitli öğrenci eylemleri ülkelerin sosyal ve siyasal yaşamında çok etkili olmuştur, hatta ittifaklar oluşturmanın dışında bu hareketlilik bir süre sonra baskı unsuru olarak siyasal bir güce evrilmişlerdir (Bottomore, 1987, 23). Yakın geçmişte Ortadoğu ülkelerinde ortaya çıkan eylemlerde gençlerin masum ve makul talepleriyle başlayan rolü durdurulamayan kanın fitilini ateşlemiştir. Her ne kadar gençlerin siyasal ve dini bir takım saiklerle kullanıldığı düşünceleri makbul olsa da onların çok hassas şekilde kurgulanmış bir takım projelerin yürütücüsü olmak gibi bir arzudan ziyade doğalarının gereği duygusal ve zihinsel reaksiyonlarını olgun insanlar kadar kontrol edemediklerinde aramak uygun olanıdır. Zira gençlerin değişim dinamizmi Hz. Peygamber'in ashabı içerisinde, Hz. Musa'nın Firavun'a karşı mücadelesinde gençlerin rolü büyüktür. Calut'un meydan okumasına karşı genç bir çoban olan Davud'un cesaretini ilk nazarda makul olmayan kontrolsüz bir cesareti olarak olarak görmeyen çok yetişkin çıkmıştır.

2.Gençlik Dönemi ve Özellikleri

Gençlik, toplum ve kültüre göre yaş aralığı açısından farklılık gösteren bir yaşam evresidir (Adams, 1995, 75). Psikolojik olarak bu evre ruhsal ve duygusal açıdan önemli değişim ve gelişmelerin yaşandığı krizler dönemidir (Tuncay, 2000, 237). Yukarıda değinilen kaos ve yeniden inşa süreçlerinin tarihi dönümleriyle paralellik kurarak gençlerin aktif rol almalarının hazır bir potansiyel olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Kendini ve çevresini yeniden ruhsal ve duygusal bütünlük içinde anlamlandırması gereken gencin bu süreçte çevresel kaos ile karşılaşınca kendini keşfetmesi çok daha zor olacaktır. Tasavvuf eğitiminde

zahir-batın ahengi olarak yakalanması beklenen bu bilinçten yoksun bireylerin krizleri sosyal ortamda tezahür edecektir. İlerleyen bölümde bu konuya detaylı şekilde ele alınıp, çözüm önerilerine değilecektir.

Gencin karşılaştığı ilk bireysel derin krizlerden önce aslında daha önce ailesinde anne-baba öncülüğünde gözlemediği ve dahil olduğu çözüm strateji ve yaklaşımları ileriki dönemlerde yol gösterici olacaktır (Adasal, 1973, 88). Gençlik dönemi, ailede alt yapısı oluşturulan sosyalleşme sürecinin devamı olarak daha karmaşık ve çok yönlü toplumsal yapıya dahil olma evresi olarak da görülür. Hatta gencin biyolojik ve psikolojik gelişimi bile toplumsal ve kültürel dokunun etkisiyle gelişir ve değışir (Karaşahin, 2012, 241) Dolayısıyla gençlik döneminde sosyalleşme aynı zamanda kimlik inşa etme sürecinin temel şekillendiricisi olur. Çocukluk döneminde ailenin doğru yol ve edinimlerle gence sosyalleşme örneklemelerini yaşatma imkanı sunması bu krizin daha hafif ve makul geçilmesine önemli katkı sağlayacaktır. Zira aile içinde sağlıklı iletişim ve ilişkiler kuran ergenlerin bu tatminkar yetiyi aile dışı sosyal çevrelerinde de istekle uygulayacaktır (Çivilidağ, 2013, 99-115). Aile içinde kazanılmamış bu toplumlaşmanın ilk örneklemeleri gençlik döneminde şiddet eğilimiyle kendini göstermektedir (Arkonaç, 2012). Toplumsal sorumlulukların geniş çevre tarafından karşılanması beklenen bu kriz dönemi kolay bir süreç değildir (Adams, 1995, 16). Çabuk heyecanlanan, utangaç, kırılabilir, kararsız, güvensiz, isteksiz, aceleci, arzulu ve aynı şekilde aniden sönme gibi çelişkili duygulara sahip olan ergen kendini yeniden ama aileden daha bağımsız şekilde doğurmaktadır. Genç aile ve çevresinin beklentileri güdümünde kendi amaçlarıyla birlikte doğru düşünce ve duyguyla beslenmiş davranışlar kazanma çabasındadır (Köknel, 1997, 265). Bireysel özgünlüğü olan kimliğini geliştirme sürecinde daha önce sağlıklı bir sosyalleşme sürecini tecrübe etmediği ailesiyle sorunlar, ayrılıklar ve hatta kopuşlar yaşayacaktır (Gürüz-Eğinli, 2013, 220-240). Normal şartlarda sağlıklı iletişim ve etkileşimin geliştirildiği aile de genç erkek için baba, kız için anne özdeşle yaparak davranış kazanma çabasındadır (Geçtan, 1974, 98). Ancak öncesinde hazırlık yapılmayan her krizde olduğu gibi kriz zamanı ve sonrası çok daha yıkıcı ve yıpratıcı olmaktadır. Üstelik her toplumda görülen kuşak çatışması ve yenilik arayışının öncüleri olan gençlerin eskilere karşı vermiş olduğu mücadeleden ötürü geleneğin bazı unsurlarının sorgulanması söz konusudur (Yörüköğlü, 1994, 390).

Kendini bulma ve sonrasında gerçekleştirme gayretindeki ergenin, içine doğduğu ailesiyle çatışma yaşaması ilk etapta istenmeyen ve kötü bir durum olarak kabul edilir. Yüce Yaratacının, her sağlıklı bireyde görülen sadece göreceli şiddete rağmen bu fitri kaotik dönemi halifesi olan insanoğluna yaşatması elbetteki bir kötülük olamaz. Gelişim ve değışimin zahir-batın uyumuyla en yoğun şekilde çakıştığı bu evrenin aile içerisinde başlayıp sonra sosyal çevreye aktarılmasında ortaya çıkan problem günümüzde ebeveynler tarafından daha büyük bir kriz olarak görülmektedir. Onlardan daha tecrübesiz, coşkulu ve aceleci olan gençler kendilik algısı tesis ettiği bu süreçte toplumda hazır bulduğu yargı ve ahlak anlayışına bağlılık konusunda karar arifesindedir (Windmiller, 1995, 249). Bu değerlendirme süreci uzadıkça genç bu durumun bir sonucu olarak kimlik karmaşası daha uzun ve zorlu şekilde yaşayacaktır (Atkinson ve diğerleri, 1990, 106) Zira başlı başına ergen için büyük bir iç çatışmanın yaşandığı süreçte keder-üzüntü, korku-ümit, hayal-karamsarlık aşırı yoğun yaşanır. Yoğun duyguların neden olduğu istikrarsızlık, akabinde düşülen çelişki ve öz saygıyı sorgulama, nihayetinde doğan çekingenlik, utanmanın ardında coşkulu isteğin yerini bıraktığı ani isteksizlik yaşanır (Kılıççı, 1989).

Doğru-yanlış, iyi-kötü denklemini aile içerisinde edinmiş olan ergen gelişen ruhsal, bilişsel, sosyal kabiliyetleri dolayısıyla farklı örnekler müşahade eder ve bu süreçte doğru davranış ilkelerini ve yöntemlerini müşahhas bir tarzda değerlendirme sürecini yaşar (Onu 1995, 136). Bağımsızlığın özgün şekilde geliştirilmesi fitri eğilimi bu evrede eski olan aile ile yeni olan geniş sosyal çevrenin gencin iç dünyasını mücadele ettiği karşıtlar olması kaçınılmazdır. Aile içerisinde tecrübe edilmiş menfi sosyalleşme örnekleri bu sorgulama sürecinde de devam ettiği takdirde sorun daha karmaşık ve çözümsüz hale gelebilmektedir. Zira kendini gerçekleştirme arzusunun önünde engel gibi algılanan ailenin alternatifi olarak yeni çevrenin farklı kişilikleri, düşünceleri ve davranış modelleri alternatif olacaktır. Akranları olan arkadaşlarıyla eşitlik, özgür ve kendini cesaretle ifade edebildiği ortamlar ergen için sağlıklı sosyalleşme imkanı sağlamaktadır (Tezcan, 1992, 163-4). Ailede kazanılmayan bu kabul ve saygınlık genç için aileden kopuş ve arkadaşların tamamen belirleyici olduğu bir olacaktır. Arkadaşlarıyla eşitlik anlayışına dayalı bir ilişki kuramayanların da bu defa arkadaşlarıyla doğru bir sosyal uyumu yakalamaları zor olacaktır (Santrock, 1993, 190). Genç acemisi olduğu ancak kendini kabul ettirip saygınlık kazanma arzusunun yeni mücadele alanı olan akranlarının değer yargıları ve davranış modelleriyle ailesinden getirdikleri arasında ahengi sağlamak durumundadır (Kılıççı, 1989, 65). Dolayısıyla çocukluk çağındaki aile içi iletişim ve sosyalleşme formunun ergenlik döneminde geçirmiş olduğu ilk evrimde sergilediği uyum kabiliyeti bundan sonraki yaşamında genç için belirleyici olacaktır. Ergenlik öncesi ailenin çocukla ilişkisi ergenlik döneminde

doğru yönlendirme ve teşviğin yanında doğru arkadaşlık ilişkileriyle buluştuğunda gencin benlik değeri artmaktadır (Santrock, 1993, 343).

3.Günümüz Gençliği

Gençlik kişinin çocukluktan yetişkinliğe geçişinde tecrübe ettiği bir takım biyolojik, psikolojik ve sosyolojik değişimler evresidir (Baran, 2013, 6). Kişinin biyolojik yapısı aile içerisinde bilindik şekilde gelişmekteken aynı şekilde bilişsel ve duygusal olarak güvenilir aile ortamında psikolojik olarak da gelişmektedir. Sosyal gelişimin aile dışında gelişmesi doğal olarak evvelce edinilmiş bilişsel ve psikolojik unsurları da etkilemektedir. Yukarıda değinildiği üzere ailede kazanılmış her türlü beceri gencin kişiliğini oluşturmasında etkili olduğu gibi bu defa sosyal çevre ailevi ilişkilerde belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla geniş sosyal ve kültürel edinimleriyle sosyal çevre, gençleri biyolojik ve psikolojik yönleriyle kişiliği etkiler (Baran, 1993, 8) Ailenin bir ferdi olması nedeniyle daha önceki iletişim ve etkileşim sürecinde ailede pasif konumda olan genç bu ailede çok daha belirleyici olmaktadır. O nedenle zamanın getirdiği değişim ve gelişim artık sadece kendini bulmak ve geliştirmek durumunda olan gencin sorunu olmaktan çıkmıştır. Özellikle akranları arasında yer edinme, karşı cinse duyulan ilgi, onların beğenisini kazanmayla birlikte ahlakilik sorunlarıyla karşılaştığı için genç, dini anlamlandırması da söz konusudur (Wulff, 1996, 57).

Biyolojik değişimle birlikte gencin benlik gelişiminde beden algısının önemli olduğundan gencin kendi varlığını doğru tanımlandırması gerekmektedir. Modernizm ve sonrasında oluşan değer algısı her alanda olduğu gibi gencin kendi bedeniyle ilgili bir takım standartlar ortaya koymakta ve benliğinin oluşmasında başat rol oynamaktadır. Sadece bu genel ama katı kabulleri karşılamak dahi bugün genç ve ailesi için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bedensel standartlardan kişilik ve ruhsal alandaki değişikliklere doğru büyük bir tesir alanına haiz olan bu değer kayması çok yönlü etki oluşturmaktadır (Kaval, 2019, 153-161).

Gençliğin düşünce, duygu ve davranış açısında bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de planlanan ve arzu edilen seviyeyi yakalayamamış olması önemli bir risktir. Zira modern dünyanın ilahlaştırdığı akılcılıkla yetişen gençlerin tepkileri beklendiği gibi mutluluk ve ümit verici değildir. 2018 yılında Türkiye Gençlik STK'ları Platformu'nun (TGSP) 15-30 yaş arasında, ülke genelini yansıtacak şekilde seçilmiş 8.000 genç ile şimdiye kadar en geniş araştırma sonucuna göre genel olarak gençlerin kendilerini umutsuz, amaçsız, psikolojik sorunları olan, baskı altında ve yarış içinde olarak niteledikleri görülmüştür (Gençlik Araştırmaları, 2018, 78). Yukarıda temas edildiği şekilde nitel araştırma sonucuna göre kültürel açıdan gençliğin batıya özentisi duyduğu ancak kültürel etkinlikleri yeterince takip etmediği, internetin etkisinde kaldığını sonucu çıkmıştır (Gençlik Araştırmaları, 2018, 99). Bilginin yoğun şekilde paylaşıldığı internet aracılığıyla kültürlenme sürecinin ağırlık olarak nasıl geliştiğini anlayabildiğimiz bu tespit modernizmin şekil ve mana boyutuna ne denli sirayet ettiğinin bir başka örneği olmuştur. Herhangi bir bilgiye erişmek için gençlerin % 66,8'inin interneti kullanırken sadece %33,1'inin aile büyüklerine başvurduğunu söylemesi modern dönemde ailenin etkisinin ne derece azaldığını ortaya koymaktadır (Gençlik Araştırmaları, 2018, 12).

Hayatın geneline dair memnuniyetlerine dair derinlemesine yapılan görüşmelerde gençler memnun olmadıklarını, bunun nedeni olarak ekonomik durum, işsizlik, yalnızlık, aile baskısı, sınavlar ve olumsuz yaşam şartları şeklinde sıralama yapmışlardır. Bu düşüncelerinin kendilerinde üzüntü, kaygı, stres, çıkmazda hissetme, sinirlenme gibi duygulara neden olduğunu ifade etmişlerdir (Gençlik Araştırmaları, 2018, 26-27). Mutluluğun yakalanmasında gençler için en önemli şartın ekonomik olarak güçlü olmak gelmektedir. Ailenin aylık gelirin arttıkça mutluluk seviyesinin artması bu durumun gerçekliğine delalet etmektedir. Kendi gelecek planlarında en etkili faktörün ailesinin sahip olduğu ekonomik imkanların olduğunu söyleyen gençlerin en büyük endişeleri gelecek kaygısıdır (Gençlik Araştırmaları, 2018, 16-18). Gençlerin gelecek kaygıları sadece kendi hayatlarıyla da sınırlı değildir. Çünkü aile beklentilerini karşılayamama ve aldıkları eğitim sonucu istihdam edilememe, iş bulsa bile çalıştığına karşılığını alıp beklenen hayat konforunu sağlama endişelerini de eklemiştir (Gençlik Araştırmaları, 2018, 23).

Bütün dünya gençliğinin eğitim, meslek, gelecek kaygıları oransal farklılık arz etmekle birlikte ortaktır, zira kendi yaşamlarını kurma doğal arayışı bunu gerektirmektedir. Gençlerin doğal bir süreç olan kendilerini her açıdan geliştirme gayretinde maddi unsurların başat etken olarak görülmesi yadırganacak bir durum değildir. Çünkü onlara gösterilen hemen her modellemelerde bunun gerçekleştirilmesinin öyle yapılacağı öğretilmiştir. Hayatta mutlu ve başarılı olmanın formu ve onu besleyen unsurların nasıl elde edileceği gibi bütün modern normatif standartlar küresel olarak makbuldür. Araştırma sonucunda bilindik bir tespit olarak internetin etkisi altında, Batıya büyük bir hayranlık duyan ancak kendi kültürel

etkinliklerini takip etmeyen gençlerin kendileri olabilme ve tercihlerini yapabilme imkanından mahrum kaldıkları ortadadır (Gençlik Araştırmaları, 2018, 99) Onlara hedef olarak gösterilen tek güzel yaşam ile onun ulaşılabilir gerçekliği arasındaki fark aslında gençlerin ümitsiz ve yalnız olmalarına sebep olan bilinmez bir bölgeyi oluşturmaktadır.

Toplumsal değişim ve kültürel dönüşüme en hızlı uyum sağlayabilen gençler doğal olarak en fazla etkilenen kesim olmaları beklendiği bir durumdur (Bayhan, 2013, 3). Ancak gençlerin bu tesir alanı ve dönüştürücü rollerine karşın, onların tek taraflı ve yüzeysel eleştirilere maruz bırakılıp ve yargılanması muhasebe edilmelidir. Hayat tecrübelerinin az olması, şikayetlerine ek olarak amaçsız ve ümitsiz olmaları basit bir şekilde onlara mal edilemeyeceğini alamettir. Yaşanan sorunlara karşı mücadele etmeyi değil de sabretmeyi ya da sessiz kalmayı tercih eden gençlere nedeni sorulduğunda "Bu sorulara verdiğim cevaplar ne işe yarayacak? Bu yanıtlar değerlendirilecek mi? Bence hayır" gibi ifadelerin verilmesi umutsuzluk olarak değerlendirilmektedir (Gençlik Araştırmaları, 2018, 23). Bundan daha ürkütücü olan ise gençlerin iletişimin ve amacının işlev ifa etmediğinin beyanı olan bu yaklaşım gençlerin yalnızlaşmasına ve sosyal iletişime ihtiyaç duymamasına yönelmeleridir. Yaşları gereği yalnızlık ve çatışma yaşayan gençlerin iletişime dair bu algısı toplumsal kader ve değer birliğini tesis eden güvenin de zarar görmesine sebep olacaktır.

Modernizmin sunduğu mutluluk referanslarının birçoğu tüketildikten sonra gençlerin böyle değerlendirmeler yapmış olması sistemselsel bir sonucun aynı zamanda sebep ilişkisini de ortaya koymaktadır. Modernizm sonrası eleştiriler ve post-modernizm arayışlar bu hatanın birer sonucudur. Batının kendi inancı ve değerlerine karşı vermiş olduğu savaşın sonucu ezici şekilde kabul görmüş yaşam tarzı farklı bir geleneğe sahip müslüman toplumları için elbette bambaşka neticeler doğuracaktır. Medeniyet tarihinde tecrübe edilmiş tasavvuf geleneği, gençlerin bugün ifade ettiği veya ifade etmenin hiçbir netice doğurmayıp da gizlediği birçok bedensel, bireysel ve toplumsal sorunlarına, kişiliklerine münhasır pratik çözümler sunmuş, ruhsal bütünlüğü özgün şekilde oluşturmuştur (Kaval, 2018).

Son olarak gençlerin toplumsallaşma süreçlerinde bizim gibi dini referansların oldukça belirleyici olduğunu din algıları ve davranışlarıyla ilgili değerlendirmelere değinmek isterim. Ruhsal açıdan mutsuz ve amaçsızlık olduklarından anlaşılacağı üzere gençlerin dinden uzaklaşmaya başladıkları, dini bilgi ve duygu açısından kafalarının karışık olduğu, bunun bir nedeni olarak da doğru dini bilgiye ulaşamadıkları değerlendirilmiştir (Gençlik Araştırmaları, 2018, 28). Nitel değerlendirmede genel olarak gençlerin dinini yaşamadığı, dinin öğütlediği ahlak ve davranıştan uzaklaşarak bireyselleştiği belirtilmiştir (Gençlik Araştırmaları 2018: 31). Dini ve milli değerlere giderek uzaklaşan ve onları yeteri kadar yaşatamayan gençlerin ekonomik ve psikolojik endişelere sahip oldukları görülür (Gençlik Araştırmaları, 2018, 23). Toplumsal yaşamın hemen her katmanı ve sosyolojik dokusunda gençlerin bu hal ve davranışlarına dair benzer eleştirileri duymak mümkündür. Dini eğitimin Türkiye gibi müslüman bir ülkede dahi verilmesi yakın zamana kadar ciddi tartışmalara neden olmuştur. Ancak gençlerin dikkat çektikleri hususlar eşliğinde düşünüldüğünde din eğitimin gençlerin bireysel, manevi ve toplumsal yaşamlarında istenen vatandaş davranışlarının kazandırılmasında yeri doldurulamaz önemi olduğu görülmüştür. Bu nedenle modern çağdaş sistemi kuran Batı dünyası uzun yıllar inkar ettiği dini değerlerin hem bireyin özel hem de toplumsal yaşamında yeri olması gerektiğini kabul etmiş, bu yönde eğitim hizmetleri verilmesini teşvik etmiştir. Ülkemizde de son yıllarda değişen gerçekliklerden hareketle etkin politikalar benimsenmiştir. Eğitim-öğretim hizmeti veren birçok kamu ve özel kurumlar birçok proje hayata geçirmiştir. Bunların dışında Gençlik ve Spor Bakanlığı demokratik, bilimsel veriler ışığında "Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi"yle maddi ve manevi uyumu bireysel-yerel-evrensel vizyonla bütünleştirecek somut çerçeveyi ortaya koymuş aktifleşmeyi beslemiştir (Kızılkaya vd. 2013, 226-29).

4.Gençlik ve Din Eğitimi

Özgürlük ve özgünlük sergilemek adına fitraten giriştiği mücadelede gençler ahlaki davranış ve edebe uygun hal konusunda duyarsız değildir. Aksine çekingenliğin, utangaçlığın ve hatta kimi aşırı tepkilerin arkasında cinsel gelişimi, karşı cinse duyulan ilgi, ahlaki olana göre şekillenmesi arzulan uyumlu bir kişilik arayışı yatmaktadır. Ahlaki konularda hassas olunan bu dönemde baskıcı, tek taraflı olmak yerine karşılıklı diyalog ve fonksiyonel örnekler eşliğinde ahlaka dair doğru bilinçli ve tatminkar bir edinime erişmek gerekir (Windmiller, 1995, 250). Kişiliğin oluşmasında kültür ile birlikte içerisinde yaşanan psiko-sosyal çevre ve sosyal sınıfa bağlı unsurlar önemlidir (Mussen, 1973, 47). Dolayısıyla yukarıda ele alınan ailenin ekonomik konforuyla birlikte gencin gelecek kaygısı arasındaki ilişki beklenen bir durumdur. Fakat maddi imkanların gencin kişiliğini ve geleceğini şekillendiren başat faktör olarak algılanması insanın bütünlüğüne ve ruhsal gelişimine aykırıdır. Sosyo-ekonomik yetersizlik düşüncesinin

gençlerin öz saygılarının gelişmesine ve doğru benlik ve kimlik edinimlerini etkilediği tespit edilmiştir (Gençlik Araştırmaları, 2018, 27). Maddi imkana sahip olmanın küresel bir kabulle tek güç olarak çevre tarafından benimsenmesi gencin iç dünyasına güçlü şekilde sirayet etmektedir. Özellikle ergen döneminde daha net görüleceği üzere gencin kişiliği sosyalleşme sürecini tecrübe ettiği toplumda oluşmaktadır. Bu tecrübe boyunca genç ait olduğu toplumun beklediği davranışları kazanmayı, düşünce ve değerlerini benimseyip uyumlu birlikteliği sağlamayı öğrenir (Arslantürk, 2000, 172).

Ergenlik döneminde beklenen uyum kimi zaman çatışma ve krize dönüşebilmektedir. Günümüzde giderek daha kırılabilir ve uzun zamana yayılan bu süreçte gencin içine doğup büyüdüğü ailesi başta olmak üzere bir mücadeleye girişmekle kalmaz, aslında arka planda ailenin kabulleri ve beklentileriyle çekişme yaşanmaktadır. Somut düşünceden soyut düşünce ve hayallere yolculuk edebilen genç dini şüphe olgusuyla karşılaşmaktadır. Elbette ki bu şüphenin fitri bir yönü olduğu kadar aile yeterlilikleri ve yaşantısı önemlidir. Daha önceden ruhsal olgunluk olmadığından sorgulamadığı ibadet ve ritüeller, ardından onların manevi boyutlarına dair şüphe duymaya başlar (Peker, 1993, 107). Ülkemiz gibi dini konularda şüphe duyulması, sorgulanması ehil olmayan kişiler tarafından kötü karşılanıp gencin toplum tarafından dışarı itilmesine neden olabilmektedir. Böylece kişiliğini geliştirmesinin doğal ortamı olan toplum psikolojik ve sosyolojik olarak insan bütünlüğüne büyük zarar vermektedir. Toplumsal normları, ki istisnasız herkesin uyması beklenir sosyalleşme sürecinin esasları olduğu için öğrenip, uygulamak gerekmektedir (Bottomore, 1997, 229). Bu kabulün sonucu olarak bu süreci kabul ve onay ile geçirmeyen gencin kusuru ve günahı tartışmaya dahi açılmayabilir. Masum bir çocukken büyüdüğünde böyle kuraldışı çıkan gence tatmin edici bilgi doğru yöntemle verilmez ise temel inanca dair sorgulamalar doğabilir. Zira bu süreçte inanç ve algıların doğru şekilde bağdaştırılmaması genç için karmaşa şüphenin artmasına neden olabilir. Kaldı ki duygusal olarak oldukça hassas dönem geçiren ergenler bu dönemde yaşamın diğer alanındaki sorunlarını da dini alana aktararak şüphe duygusunu besleyebilirler (Hökelekli, 1993, 270-2). Gençlerin kendilerine sevgi gösteren, güçlü olduklarına inandıkları üstün kişilikler olarak kabuu ettikleri kişileri rol model olarak benimsedikleri, onlar gibi olmaya çalıştıkları bilinir (Kılavuz, 2002, 250-252). Dolayısıyla gençlerin toplumsal dini değerleri kabul etmelerinde onlara doğru rol modeller sunularak yaşamda ideal şekilde yeri olan İslam'ın yaşayan şahsiyetlerde doğrudan ilişkili olduğu anlaşılır. Dini değerler doğru şahsiyetler birlikte gençler tarafından istekle benimsenmediğinde sadece dinle ilgili değil dinin dışından kaynaklanan sorunlar da dine mal edilebilmektedir. Örneğin gencin, özgürlük arzusu ebeveynlere karşı itaatsizlikle karşılaştığı durumlarda dinin de onaylamadığı bir davranışa işaret ettiğinden dolayı dine karşı olumsuz bir anlayış geliştirebilmektedir (Kula, 2001, 67-68).

Fıtratın gerektirdiği bu çatışma hakikatte taklidi imanın gelişen yetilerle birlikte tahkiki imana evrilmesinin kapısını aralamaktadır. Sosyolojinin kuralı olan her yeni durumla karşılaşma aynı zamanda fırsatlar da sunmaktadır. O yüzden toplumsal normların icbar ettiği düşünce ve davranış kalıpları gencin kendini keşfetmesi, sorgulaması, istidatlarını aktif hale dönüştürmesi için fırsat olarak da görülebilir (Akyüz, 1991, 215). Bu anlamda dini şüphenin kötü bir olgu olmadığını aksine onun getirdiği dini çatışmanın hakikatte dini uyanışında aynı dönemde ortaya çıktığı görülür. Öte yandan uzmanlar tarafından dine karşı duyulan şüphenin ergenlik döneminin getirdiği doğal ve normal bir olgu olduğu düşünülür (Hökelekli, 1988, 73-80).

Günümüzde gençlerin bir takım inanç esaslarını anlamlandırmakta güçlük geçtikleri için tevhidin kuşatıcı rahmetinden istifade edemediklerini görürüz. Gaybi konularda ağırlık gösteren bu sorgulamaların ötesinde müslüman ailede yetişmiş geleneksel bile olsa temel ibadetlerini ifa eden ancak manevi doyum yaşamadığını ifade eden gençlere rastlarız. Bu durumun nedeni olarak dini öğretilerin günlük hayatla bağının zayıf olması gösterilmektedir (Jersild, 1974, 395). Müslüman ülkelerde dahi bilim ve dinin birbiriyle uyumuyla iligli hala sonlanmamış ideolojik temelli ana tartışmalarının mevcudiyetinden ötürü günlük hayatta dinin yaşanma boyutunda elbette uyumsuzluklar olacaktır.

Kuşkusuz gençlerin dini şüphelerini neden olan birçok biyolojik, psikolojik, dini anlatı dili, yanlış dini figürler, batıl inançlar, modern hayatın dayattığı baskı ve rahatsızlıklar, teori-pratik açmazı gibi sebepler söz konusudur (Hökelekli, 1993, 35-37). Uzun yıllar birey ve toplum hayatını birinci dereceden etkilemiş dinin modern dönemde gücünü kaybetmesiyle gençlerin çatışma ve mutsuzluğunun arttığı görülmüştür. Dinin dönüştürücü ve erdirici gücü maddi boyutla sınırlandırılmış akli okumalar yüzünden insan dualizminin diğer yarısı kalbi yönü geliştirilememiştir. Doğru dini bilgi ve eğitimden yoksun gençlerin fitri bu eksikliklerini giderme istekleri kimi zaman kötü niyetli insanlardan tarafından dinin onay vermediği, hatta yasakladığı uygulamalarla hem bireye hem de topluma zarar verecek eylemlere dönüşebilmektedir. Tevhit ile başlayan İslam dini bütün hayata dair sunduğu kuşatıcı ve huzur getiren uygulamaları yanlış kişi

ve uygulamalar yüzünden kötü propagandalara malzeme edilebilmektedir. Fıtrata muhalif, dini istismar ederek farklı saiklerle kullanılan gençler süreçte yaşadıkları insan onuruna yakışmayan şeyler dolayısıyla ilahi rahmetin daima açık olan tevbe kapısını çalmaktadır. Çünkü dini şüpheyile koşut olarak gelişen dini uyanışın bu evresinde gençler kötülük, günah, pişmanlık ve tevbe etme gibi duygularını da yoğun yaşar (Wulff, 1996, 57).

Gençlerin aile, toplum ve dini boyutta süregelen kendini gerçekleştirme çabasının doğal bir parametresi olan sorgulama ve çatışmaları çoğu zaman bireysel etki alanını aşmaktadır. Yukarıda değinildiği üzere hazır bir iç karmaşa ve kaos dönemi olan gençlik büyük kitlesel değişiminde aracı olmaktadır. Çoğu zaman gençler, farkında olmadıkları büyük çaplı siyasal ve ekonomik değişim planlarının en ateşli etken gücü olmaktadır. Modern dönemin bütün tarihi kırılma dönemlerinde gençlerin belirleyici etkisi ülkemizde de yakın zamanda gerçekleştirilen faaliyetlerde görülmüştür. Çünkü arzu edilen kargaşa ve çatışmanın barutu gibi hazır ve güçlü öncü unsur olan gençliğin birçok isyana konu sorgulaması, algılarla kolaylıkla manipüle edilebilmektedir. Davranışlarında yönlendirici bir kuvvete sahip olduğu müslüman toplumlarda dini duygulanımı kuvvetli olan gençlerin yönlendirilmesi gerekmektedir. Kamusal ve özel hayatta huzurun kaynağı, güvenin teminatı olan İslam'ın bir takım terör eylemlerine bulaşmış gençler vesilesiyle şiddeti meşru gören bir din gibi sunulmasına şahit olunur. Avrupa ve A.B.D. gibi Batılı ülkelerde olduğu gibi Asya ve Afrika'da İslamofobiya'yı destekleyecek terör eylemlerini hatırlarız. Profesyonelce hazırlanmış 11 Eylül saldırısı ve Hollwood'u aratmayacak şekilde teknik, görsel ve sembolik anlatımla tasarlanmış infaz görüntüleri İslamofobyanın dünyanın yeni düzeninde nasıl kullanılacağına delalet etmiştir (Bkz. Kaval 2015) Din, siyaset ve ekonomi ilişkisinde modern kapitalist dönemde ekonominin tartışmasız söz sahibi olduğu bir düzende dinsel terörün en büyük tehdit olarak gösterilmesi başlı başına bir paradokstur. Batı dünyasında İslam'ı terörizmin kaynağı büyük bir tehdit kabul edip gösterme artık seçim dönemlerinde önemli bir malzeme haline gelmiştir (Canatan, 2007, 434-6). Soğuk Savaş'tan sonra Batı diyalektiğinin geliştirdiği öteki düşman olarak İslamofobiya 1990'larda oldukça kapsamlı bir literatüre sahip olmuştur. Huntingon'un teorisi olan Medeniyetler Çatışması A.B.D. Dış İşleri tarafından 1993 yılında geliştirilerek yayınlanmış, büyük tartışmalara konu olmuştur. Kitapta sunulan tezlerin adeta kehanet olarak zuhur ettiği terör olayları, Batı ile Doğu'nun karşı cephelerde yer alacağı bir inanç savaşını başlatmıştır (Luziard, 2016, 111) Afganistan'da başlayıp Irak ile devam eden günümüzde Ortadoğu, Afrika'da süren büyük bir savaşın inanç ve kültürel temele dayandığına inanmak mümkün görünmemektedir. Milat olarak kabul edilen 11 Eylül saldırılarının ardından şiddet ve terörün kültürel kodlarda olduğu düşüncesiyle ivedilikle demokratikleştirilmeleri gereken coğrafyada Büyük Ortadoğu Projesi kabul edildi (Altun, 2016, 4-6). Halbuki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 8 Eylül 2006 tarih 60/288 sayılı kararıyla "terörün hiçbir dinle, milletle, medeniyetle bağdaştırılamayacağı" hatırlatılmıştır (Ergül, 2015, 316).

Bugün dahi büyük bir trajediyle devam eden kurgusal savaşın aktörleri olarak gençler hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır. El-Kaide ve IŞİD gibi örgütlere katılan binlerce Avrupalı gencin bulunması, en büyük katılımcılardan olan Fransız gençlerin % 90'ının en az iki kuşaktır Fransa'da yaşayan ebeveynlere sahip vatandaşlar oldukları tespit edilmiştir. Katılan gençlerden sadece %10'un Fransız vatandaşı olmayan bir ebeveyne sahip olmayan göçmenlerden oluştuğu görülmüştür (Barın, 2016, 273). Diğer Avrupa ülkeleri vatandaşlarından da gerek dini gerekse siyasi terör örgütlerine katılımlar olduğu bilinmektedir. Elbetteki bu katılımlarda gençleri etkileyen bir çok şahsi sebep ve hayat hikayeleri söz konusudur. Örneğin derinleştirilen İslamofobiya tartışmaları Batılı ülkelerde uyumsuzluk ve aidiyet sorunları yüzünden iki-üç kuşaktır orada yaşayan gençleri terör örgütlerinin saflarına çekebileceği militanları haline getirmektedir (Mannik 2009: 165). Bunun bir reaksiyonu olarak sanal olarak oluşturulan İslamofobyanın radikalleşen gençlerin katılımlarıyla daha da büyüyüp Müslümanlara karşı önyargıyı beslediği düşünülmektedir (Vadim, 2016, 96-97). İslamofobyanın doğurduğu terörizm dışarıya ihraç edilerek siyasal ve ekonomik menfaatler yanında istenmeyen göçmenlerin ülke dışına çıkmaları da sağlandığı yönünde savlarda ortay atılmıştır. Çünkü Avrupa'da yapılan istatistikler sonucunda Müslümanların sayılarındaki hızlı artış, onun sebep olacağı kültürel istila tehlikesine dikkat çekilerek İslamofobiya 2000'lerde oldukça tartışılır olmuştur (Liogier, 2012).

Modern kapitalizmin sebep olduğu olumsuzlukları, öteki olarak algılatılmaya çalışılan kültürü şeytanlaştırarak izale etmenin uzun vadede çözüm olmadığı anlaşılacaktır. Her devlet bireylerin dinlerini onlara doğru ve yaşanabilir kıldıktan sonra gençlerin terörize olmalarına gerek kalmayacaktır. Modern yaşamın manen tatmin edemediği gençler isyanlarını ifade etmek için makul olmayan yollara rahatlıkla başvurabilmektedir. Batılı ya da müslüman ülkeler olsun gençleri doğru din anlatımı, örnek şahsiyetlerle birlikte günlük hayata mana ve doyum katacak şekilde düzenlenmesi pedagojik bir ödevdir. Modernizm

sonrası karşılaşılan sorunlara binaen dini eğitimin bireyin ruh sağlığı ve kamusal hayat düzenine olan olumlu katkısından sonra Batılılar tarafından da teşvik edildiği görülmektedir. Aile bağlarının zayıfladığı günümüzde çocukların sosyalleşmenin ilk evresi olan ailenin değişen yapısından dolayı gençlik döneminde yaşadıkları kaos daha derin tecrübe edilmektedir. Bütün dünya gençliğinin giderek isyan eğiliminin artmasında aile ve dinin toplumsal hayattaki etkisinin azalmasında aramak yanlış olmaz. Modern dönemle birlikte nerdeyse bir engel olarak kabul edilen dinin eksikliği insanın beden-ruh dualizmin ahengini bozmakla kalmamış bedenin kendi fonksiyonlarını doğru şekilde icra etmesine engel olmuştur. Bunun en çarpıcı örneği doğru dini bilgidен mahrum gençlerin en temel arzu olan yaşama güdüsünü savaş gibi ölümlle sonuçlanabilecek bir eylemle sürdürebilecekleri düşüncesidir. Hiçbir terör eylemi elbetteki hiçbir gerekçeyle meşrulaştırılamaz ancak gençlerin neden eğitim başta olmak üzere birçok gelişen imkana rağmen savaşın sürdürülmesi için bir araç haline geldiği de göz ardı edilemez. Biri diğerinin sebebi olan bu örgünün doğru anlaşılması adına temel sorunun hala doğru tespit edilmedi söylenebilir. Şöyle ki dinin hayatın temel şekillendiricisi olmadığı genel kabulü modernizmle birlikte tescillenmişken bugün dahi süren savaşı sebebi olarak özellikle İslam'ın gösterilmeye çalışılması büyük bir tezattır. Dinin insan hayatındaki inkar edilmez dünyevi ve uhrevi etkisini yok sayarak ya da onu aslına uygun olmayan şekilde bir takım siyasi ya da ekonomik planlar uğruna araçsallaştırılarak oluşturulan kargaşadan nemalanmanın bir süre sonra bumerang etkisi yaptığı artık görülmüştür. Dolayısıyla doğru dini bilgi ve ona uygun pratikle çeşitli sebeplerle buluşturulamayan gençlerin terör ihracında kullanılmasının önüne geçilmelidir.

5.Gençlik ve Tasavvuf

Aklın vahiyle aydınlandığı, teorinin Hz. Peygamber örnekliliğiyle pratikleştiği modelin seyir olarak telakki edildiği tasavvuf; saliklere İslam'ın kalpte tatmin, ruhta yükseliş vecdini tecrübe ettirir. Kemalat yolculuğunda salikin ilk evre olarak tatbik etmesi beklenen şeriatın zahirine ait hükümlerine uyması sonraki ahlaki, rikkat-i kalbi ve ruhsal yükselişin ilk basamağıdır. Zahir-batının uyumlu gelişim ve olgunlaşma süreci birbirinden ayrı düşünülemez için kişinin fizyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyolojik özellikleri manevi tekamül gayretinde belirleyici olmaktadır. Yukarıda değinilen modern dünyanın kuruluşunda engel olarak görüldüğü gibi bazı araştırmacılar dinin; kişinin bireyselliğinin, toplumsal kimlik edinimi adına gerçeklikten kopuşla birlikte acılardan kurtuluşun efsunlu bir sömürü aracı olduğunu düşünmektedir (Thompson 2004). Ancak İslam medeniyet tarihi özellikle tasavvufi yorumun insanın bireysel bütünlüğü ve toplumsal huzurun kaynağı olduğunu tartışmasız bir şekilde ortaya koymuştur. Örneğin gençlik döneminin çatışmalı gelişim evresi birey ve toplum adına olumlu bir enerji ve motivasyona dönüştürüldüğü fütüvvet ahlaki devletler tarafından desteklendiğinde birçok alanda tesirini göstermiştir. Öncelikle müslümanın kişisel ihlas ve toplumsal sadakatinin birleşimi olan takva; fütüvvet ahlakının başıdır (Sülemi, 1977, 37). Allah'ın inananları vasıflandırdığı takva kavramı fütüvvet ahlaki ile zahir-batın ahenginin birey-toplum nezdinde tesis edilebilmesi için tevhidin düşünsel, duygusal ve eylemsel tesanütü olarak gençlerde tezahür etmiştir. Kuşeyri feta yani yiğitlerin bu vasıfları Ashab- Kehf'i tarif eden şu ayet; "Şüphesiz ki onlar Rabblerine iman eden yiğit kimselerdir, biz de onların hidayetlerinin arttırmışızdır." (Kehf, 18/13) ile açıklamaya başlar (Kuşeyri, 2003, 305-306). Kuran-ı Kerim'de övülmün bu gençler inançları ve özgürlükleri uğruna büyük bir cesaret sergileyen yiğitlerdir.

Her inananın kazanması beklenen takva ve ihlasın özellikle gençlik dönemi gibi sancılı bir dönemde kendini, yaratılma gayesini ve toplumsal mesuliyetlerle birlikte akli ve duygusal hedef olarak benimsenmesi fitratın icabı olan bir tekamüldür. İnsanın derin ontolojik sorgulamalarının yüzey sathında yer alan dünyevi endişeler henüz sorumluk yüklenmeye başlayan gençlerde aşılmaz bir engel olarak telakki edilebilmektedir. Zira gençlerin en büyük sorun olarak gördükleri gelecek kaygısı, eğitim, ekonomik beklentiler ve bunların arzu edilen seviyede elde edilememesinden doğan ümitsizlik, yalnızlık ve yabancılaşmaya sebep olmaktadır. Geleceğin teminatı olan gençlerin içine düştükleri bu durum çevrelerindekiyle birlikte uzak geleceğe kalmadan çok kısa sürede herkesin hayatını etkileyecek sorunlara sebep olmaktadır. Gençlerin iç dünyalarında çözemediği her problem çok kısa bir süre içerisinde aile, daha sonra toplumun birçok kesimine yansıyan geniş çaplı tahribata sebep olacaktır. Birey ve toplum arasındaki etkileşimin, geleceğin şekillenmesi dair etkisi Hz. Peygamber'in bir hadisinde çok daha iyi anlıyoruz; "Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar." (Buhari, Edeb 27; Müslim, Bir 56). Resulullah Efendimiz'in bu tavsiyesine uyup gençlerimizi sevsen, onlara yaşadıkları süreçte merhamet edip yardım ederek onları korusak toplumsal olarak yaşanan rahatsızlığın daha hafif atlabileceğimizi sosyolojik ve psikolojik olarak kesin derece de söyleyebiliriz. Gençlere yapılacak insancıl

ve manevi her yatırım diğer yönüyle yetişkinler açısından da dinin bir sorumluluktur. Zira Allah Teala, çocuğunun anne-baba için imtihan vesilesi olduğunu bildirmiştir (Teğabün, 15; Enfâl, 28). İnsanın sevdikleriyle imtihanı duygusal yakınlık, verilen emek, beklenen karşılık gibi faktörler yüzünden diğerlerine nazaran çok daha ağır geçebilmektedir. İnananlar için sarsıcı olabilecek bu iç kargaşanın çözüm yolunu da Yüce Yaraticı, günümüz uzmanlarının henüz keşif edemediği gencin yalnızlığı belirli oranda anlama, onları gözlemlene, her hatalarını görmeme, kusurlarını yüzlerine vurmama, affetme gibi tavsiyeleri Teğabün sûresinde vermiştir. Her türlü gayrete rağmen kimi evlatlarda istenen derecede düzelme olmasa de onları affetmenin fazilet olduğunu bildirmiş, bu erdemi güçlendirmek içinde Zat'ının Gafur ve Rahim olduğunu beyan ederek, eğer onlar kusurları bağışlarsa, kendilerine de Allah Teala tarafından öyle muamele edileceğini müjdelemiştir (Teğabun, 14). Bu ilahi ölçüyle muamele edildiğinde her halükarda müslüman imtihanın kazananı olacaktır. Ayrıca aile gibi sevgi ve merhametin kaynağı olan ve bizatihi ailede öğrenilmiş köklü ve en erdirici bu iki duygudan daha aşağısı kişiliğe tesir edemez. Tasavvufi yorumun adeta bir aile sıcaklığıyla baba olan pirin terbiyesiyle, kardeş kabul edilen arkadaşların desteği ve sabır astarlı hoşgörü örtüsüyle terbiye edildiği ocaklarda gençler tevhidi muhabbet ile tekamül ettirmişlerdir. Abbasiler döneminde Fütüvvet, Selçuklular ve Osmanlı döneminde de ahi ocakları ve tekkeler aracılığıyla gençlerin aile ve toplumsal alanda enerjilerini ahlakla buluşturduğu zamanlar İslam Medeniyetinin her alanda gelişmesiyle paralellik göstermiştir.

Günümüz gençliğinin bireyselliğin ötesinde ben-merkezçi ve haz odaklı yaşantısının dünya çapında bir şikayet olduğu görülür. Halbu ki zühd uygulamalarıyla kanaat-lüks arasındaki bağlantı bizatihi yaşayarak içselleştirme imkanı bulan bir gencin dünyaya karşı geliştireceği bütüncül bakış modern kapitalizmin kısılcısından kurtulmasına vesile olacaktır. (Kaval, 2019). Tasavvufi telakki de Hz. Peygamber'in yukarıda iman ile direk ilişkilendirdiği üzere gerçek yiğitlik insanın başkaları için çalışmasıdır. Hemen her alanda üretilmiş sanal modalar aracılığıyla kendini ispatlamak zorunda kalan gençler modern kapitalizmin üretim ve tüketim zincirleriyle prangalanırken sülilere kendilerini başkalarından üstün görmeme ahlakı öğretilmiş olduğundan gerçek özgürlük yaşatılır. Kısır döngü içerisinde marka satın alabilmek, tüketebilmek için daha çok kazanmak zorunda kalan ancak kısa süren mutluluklarla benlik kazanma ve saygınlık edinme alışkanlığı sadece gençleri değil ailelerini de mutsuzlaştırmaktadır (Kaval, 2019).

Geleceğin şekillendirici gençlerin suret üzerinden kimlik ve aidiyet kazanmak zorunda bırakılması inanç açısından büyük bir problemdir. Zira üstünlüğün sahip olunan, el değiştiren, alınıp satılan bir takım dünyevi şeylerle değil ancak takvaya bağlı olduğu imani bir hakikat olduğundan gençlerin tevhide dair bilinç ve içselleştirmede müşkül ile karşılaşmaları zaruri bir neticedir. Kendilerine zorunlu olarak öğretilmiş bu benlik kazanma şekli onları akranlarıyla suret ve madde boyutunda kıyasıya bir müdaceleye sevk etmekte ve yalnızlık, yabancılaşma başta olmak üzere duygusal açıdan birçok problemleri de beraberinde getirmektedir. Halbuki tasavvufi geleneğin piri olan Hz. Peygamber, dinin ve devletin başı olmak hasebiyle dünya ve ahretin harmonisini hiç değişmeyen zahidane yaşantısını isar ile pekiştirerek kamil insan olmayı da örneklemiştir. Kişinin sahip olduğu dünyevi imkanlarını, üstünlük yarışında değil başkalarının ihtiyacını karşılamada, hayır yarışında kullanması gerekir. Zira Hz. Peygamber; "Bir kişi din kardeşinin ihtiyacını görmek için ona yardım ettiği müddetçe Allah Teala da ona yardım eder." (Buhari, Rikak 7; Müslim, İman 82) buyurmuştur. Hz. Peygamber pir-i zahidan olmaklık bakımından temsil hayatı isar uygulamalarıyla zirveye çıkmıştır. Onun bu özelliğini Kuşeyri, Hocası Ebu Ali Dekkak'ın ifadesiyle nakleder; "Bu ahlaki vasıf kamil manasıyla Resulullah (s.a.v.)'dan başkasında tecelli etmemiştir. Kıyaamet günü bütün insanların nefsim, nefsim... Ben, ben.... diyecekleri bir zamanda O (s.a.v.) ümmetim, ümmetim... diyecektir." (Kuşeyri, 2003, 306). Dolayısıyla tasavvufi ahlakın idealize edildiği Hz. Peygamber örneğinde olduğu üzere fitri bir eğilim olan yarışı ifsad sebebi olan maddiyata değil, takvaya erıştiren hayırda olduğu tatbik edilecektir. Başkalarına yapılan hayırların kişinin bireysel mutluluğunu arttırdığı psikolojik gerçekliğiyle birlikte bizzat hadis-i şerif'te de müjdelendiği üzere başkalarının ihtiyacını karşılayanlara Allah'ın daima yardım edeceğini bildirmesiyle Kayyum olan Allah'ın kişinin yalnızlığı ve ümitsizliğe düşmeyeceğinin de beyanıdır. Maddi kesretin, mana vahdetini parçalamasının önünü almak için eşyanın nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin uygulamalı seyri olan tasavvufi yorum gençlerin yaşadığı çatışmayı anlam ve benlik gerçekliğine dönüştürmelerine fırsat verecektir.

Gençlerin fitrat gereği yaşadığı şüphe ve sorgulamanın hakikatte soyut gelişimin kalbi ve ruhsal intikale kapı araladığını belirtmiştik. İnancın bilişsel ve duygusal açılardan özgün olarak anlaşıldığı bu evre bir yönüyle taklidi imanın tahkikleştirilmesi olarak da görülebilir. Kendi tecrübeleriyle dini anlamlandırmaya başlayan gençler çevrelerindeki kötülöklere ve günahlara karşı tepki verip, tövbeye yönelebilirler (Wulff, 1996, 57). Gençlerin dini şüphelerinin arkasında sadece kendilerinden kaynaklanan

fizyolojik, psikolojik ve bilişsel faktörler yatmamaktadır, sosyal çevre tarafından oluşturulan benlik bütünlüğü içerisinde genç kendisine öğretilenlerin toplum tarafından davranış örüntüleri olarak sergilenmediğini görmektedir. Zira her çeşit rol modelleme de olduğu gibi gençler dini tutum ve davranış geliştirmek için özdeşim kurabileceği kişiliklere ihtiyaç duyarlar (Kılavuz, 2002, 251). Çevrede bilgi ve davranış bütünlüğü açısından yetkin ve sevilen şahsiyetlerin olması gencin dini şüphelerinin suhuletle karşılanmasına önemli katkı sağlayacaktır. Aksi halde yetersi bilgi ile birlikte dayatılan dini değerler gençlerin kendi din tasavvurlarını kurduğu süreçte işlerini daha da zorlaştırmaktadır. Gelişimsel doğal bir süreç olan dini sorgulama ve şüphe duymanın önemli bir diğer nedeni olan öğrenilen değerlerin günlük hayat ile ilişkilendirilmemesidir (Jersisd, 1974, 394). Bilişsel ve ruhsal olgunlaşmayla birlikte müşahede edilen bu çelişki gencin öğretilmiş dinin sorgulanmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Aksi halde çevrenin zorunlu olarak şekillendirdiği gencin inancın temeline dair büyük şüpheler duyuyor olmasının izahı mümkün görünmeyecektir. Dolayısıyla gençlerin inançlarını şahsiyet bütünlüğüyle tesis etmelerinde eylem-söylem uyumunu sergileyen bir topluluk içerisinde bulunmalarının önemi büyüktür. Yukarıda gençlerin genel olarak dini yaşama, dinin öğütlediği şekilde ahlaki davranış sergilemekten uzaklaştığı tespitini paylaşmıştık. Bu duruma neden olarak seküler, kapitalist küresel sistemden yerel dini uygulamaların anlaşılabilmesi, anlatım dilinin yanlışlığı ve kötü örnekleri gösterilmektedir. Küresel ölçekteki yaklaşım hatalarını izale etmek mümkün görünmese de yerel dini otoritelerin yapması gereken çok şey vardır. Ülkemizde açılan İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri ile tehlikenin önünü alınmaya çalışılmaktadır. Ancak bilindiği üzere gençlerin ağırlıklı olarak rol modeller üzerinden anlamlandırma yaptığı dikkate alındığında nitelik açısından onları tatmin edecek şekilde bir din dili ve ahlakına haiz eğitimciler ihtiyacı vardır. O nedenle mümin, müminin aynasıdır nebvi tespitiyle eğitim alan ile eğitimi veren arasındaki ayna ilişkisini uygun bütünlüğü yakalamak elzemdir.

Tasavvufi yorumun İslam toplumunda ilk olarak devlet eliyle gençlere hizmet ettiği fütüvvet teşkilatlarında öncelikle gençlere dini ilimler öğretilerek şahsiyet bütünlüğü ve toplumsal huzurun ittihamı sağlanmıştır. İlk dönemlerde tasavvufun, fütüvvet; sufinin de, feta olarak anıldığı bu kurum ilerleyen dönemlerde sosyal, siyasal ve ekonomik bir işleve mehzaz olmuştur. Arapça genç, yiğit, cömert gibi anlamlara gelen feta günümüzde sufide bulunması gereken vasıflara hazidir (Uludağ, 1996, 259-261). Abbasi Devleti'nin desteğiyle oluşturulan teşkilatta ilk iş olarak gençlere Kuran-ı Kerim'i doğru ve güzel şekilde okuması öğretilmiştir. (Çağatay, 1997, 124). Bir vesileyle bir araya gelen topluluk içerisinde ya da düzenlenen törenlerde Kuran ayetleri sözün başını tutmuştur (Çağatay, 1997, 53). Her cemiyetin rehberi, her kitlesel eylemin kılavuzu olan Kuran'ın ortak motivasyon olması hasebiyle tevhidin temelini teşkil ederek, gençler için ilahi kelimeler, aranan bilişsel ve ruhsal memba olmuştur. Kuran ve peygamberlerin sunduğu mümtaz örnekler, fitrat kodlarına ideal şekilde hitap ettiği için gençlere rol modelleri bir akıl-beden, kalp-ruh bütünlüğüyle sunulmuştur. Zira peygamberlerin ümmetlerinin hidayeti için katlandığı güçlüklerle orantılı olarak manevi makamlarının yüceliğini okuyan gençlerin dünya hayatına dair anlayışı ve reaksiyonu şekillenmektedir. Günümüzde kendi maddi konforunu sağlamak adına içine doğduğu bir yarışın yorgun bir atleti olan gençliğin aksine fetalar peygamberlerin hayatlarında uyguladıkları diğergamlık, şefkat, isar ve mürüvvet sahibi olmayı amaç edinmekle kendilerini gerçekleştirebileceklerine odaklanmışlardır. Bugün aile ve okul ortamında bir şekilde en yakın arkadaşlarıyla gelecek kaygısından dolayı örtülü bir yarış halinde olmanın ötesinde genç, Hz. Peygamber'in; "Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez..." (Buhari, Mezalim 3), "Sizden biriniz, kendi nefsi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olamaz." (Buhari, İman 6) elzem ilkeleri doğrultusunda arkadaşını nasıl konumlandırması gerektiğini öğrenmiştir. Sosyalleşme sürecinde kendiliğini oluşturan gencin birincil etkileyicisi olan sosyal evrenin böyle bir vizyon ortaya koyması gençlerin kendilerini ispatlama arzularını da tatmin etmektedir. Zira gerçek cesaret ve delikanlılık ve cömertliğin tipolojisi olan fetalar ancak bu şekilde yiğit ve kahraman olabilecektir (Uludağ, 1996, XIII/259).

Fetalar sadece müslüman olan arkadaşları için değil bütün insanlar için ahlak ve ikramın tezahürü olmak durumundadırlar. Herkese ayırım yapmadan ihtiyaç zemininde yardım etmekle birlikte yaptığı iyiliği nefsinde küçük görmelidir (Sülemi 1977: 84). Başkalarını kendinden üstün görmek, sofrasında yemek yedirdiği veli ile kafir arasında fark görmemek fütüvvet ahlakıdır (Kuşeyri, 2003, 306-308). İslam'ın insan telakkisinin medeniyetleşmesinde önemli bir yeri olan tasavvufi yorumun hakim olduğu coğrafyalarda gönüllü hidayet örneklerinin yoğun olduğu tarihi bir gerçektir. Ayrıca inanmayanların dahi insani ve kamusal haklarını gözetken bu hassasiyet çok renkli ve kültürlü bir hayatın cazibe merkezi olmalarını sağlamıştır. Fetaların devamı olan ahiler aynı bu motivasyonla fakir, dul, yetim, yolda kalmışlar için kurdukları yardım sandıklarını kurmuş ve yaşatmışlardır. Onlarla bir şekilde tanışan, iş yapan gayri Müslümanların hidayetlerine vesile olmuşlardır. Selçuklu ve Osmanlı ülkesinin her yerinde devlet

desteğiyle birçok sosyal ve ekonomik işleri organize eden ahiler İslam'ın yayılmasında başat rol oynamışlardır (Kaya 2013: 554). Kuran'ı nefes ve peygamber örneğiyle bir müslümanın sahip olması gereken yüz yirmiden fazla temel imani, ameli ahlak kuralını cıraklıkta benimsemesi beklenen genç usta olabilmek için yedi yüzden fazla kuralı içselleştirip gönüllü davranışa dönüştürmek zorundadır (Temel, 2007, 59). Kuşeyri, fetanın sahip olması beklenen vasıfları şu ifadelerde toplamıştır; iyi bir akaide sahip olmak, Kuran ve sünnet ittiba etmek, dünya malına haris olmamak, dünya malını herkesin istifadesine sunmak, mal biriktirmemek, nefsinin hevalarına uymayıp aksine nefsini düşman bilmek, başkalarına düşmanlık etmemek, insanların kusurlarını araştırmayıp var olanları da örtmek-affetmek zengin-fakir ayrımı yapmadan insanları kendinden aziz bilip gerektiğinde onşar için can feda etmek ama karlılık beklememek, insanlardan incinmemek (Kuşeyri, 2003, 305-311).

İmanın kemale erdirilip ahlakın toplumsal yaşamda huzurun kaynağı olmasının pratik yolu olan tasavvuf için sünneti seniyye genç için ideal kişiliğe erişmenin tecrübe edilmiş tek yoludur. Kendini topluma ve öz varlığına istendik şekilde kabul ettirmek için uyulması emredilen güzel örnek, Hz. Peygamber'in sevilmesi, davranışların onunla özdeşleştirilmeye çalışılması, onu sevenlerle birlikte olunması gençler için aynı zamanda edebini öğrenildiği sosyal çevreyi de sağlar (Sülemini, 1997, 34). Dinin rahmet peygamberi olarak gönderilen bir örneklik üzerinden geliştirilen muhabbet merkezinde bir araya gelmiş bir topluluk içerisinde öğrenmek ve tatbik etmek kuşkusuz daha kolay ve teşvik edicidir. Modern eğitimin dahi birçok farklı uygulama ve yöntemlerinden sonra kabul ettiği sevdirecek öğretme tasavvufi eğitimin hemen başında uygulamaya konulmaktadır. Kişinin iradi tercihinin gönül eğilimiyle keşistiği yerde hizmet eden tasavvufi yorum, en güçlü ve erdirici duygu olan sevgi üzerine kurulmuştur. Yukarıda ele alındığı üzere Hz. Peygamber başta olmak üzere bütün peygamberlerin ümmetleri uğruna sergiledikleri fedakarlıkları hatırd tutup, başta arkadaşları olmak üzere bütün insanları ilahi rahmetin bir tecellisi olarak benimseyip eyleme dökmeleri gencin kalbi ve ruhi olarak doyunluk yaşamasına vesile olmaktadır. Başkalarının faydası için ortaya konan her güzel davranış çevresel mutluluğun etki alanını deniştetikçe aynı oranda kişisel manevi mutluluğuda artırmakta, gencin toplum ile uyumunu arzu edilen seviyeye çıkarmaktadır. Zira bazı hadis-i şeriflerden anlayışalacağı üzere Hz. Peygamber'in sünneti ve fitrat kelimesi ile İslam dini ve hükümlerinin kastedildiği (Buhari, Vuzu 75; Ezan 119) anlaşıldığından insanın doğasını kemale erdireceği yol sünnetten, onun da başı Hz. Peygamber'i sevmek, onu sevenleri sevmektir.

Gençlerin dini algılama ve benimseme sürecinde kendileriyle yaşıt bir toplulukla birlikte dini duygulanım ve etkileşimi tecrübe etmesi önemlidir, zira sosyal bir varlık olması nedeniyle kimlik ve aideyetler sosyal çevrede dizayn edilir. Gençler evden giderek uzaklaşıp arkadaşlarıyla vakit geçirmeye başladıklarından ötürü kendilerini akranlarına farklı gösterme ihtiyacı hissederler. Başkalarının dikkatini çekmek için bambaşka roller ve davranış kalıplarını yapmacık şekilde sergileyebilirler (Santrock, 1993, 336). Bireysel bir takım psikolojik ve duygusal faktörlerden ötürü tercih edilen bu farklı kimlik kimi zaman grup psikolojiyle daha radikal bir seyir alabilir. Bireysel öz saygı ve benlik algısı gelişmemiş gençlerin grup psikoloji içerisinde şahsiyetini unuttur, grubun bir nesnesi haline dönüşür. Bireyselliğin yok sanıldığı sorumsuzluk içerisinde kişi kendini kaybolduğu grubun yıkıcı faaliyetlerinden mesul tutmayabilir (Le Bon 2001). Gençlerin kullanıldığı eylemlerin başında insani başlayan eylemlerin bir süre sonra kitle psikooljisiyle şiddet eylemlerine dönüştüğünü biliyoruz. Bu süreçte gençlerin içine çekildiği şiddetin öncesinde benlik algılarının kitlede silinmemesi için onlara dinin kuşatıcı dünyasını örnek şahsiyetlerin benzer olaylara karşı sergilediği tavrıları öğretmen gereklidir. Gelişimsel olarak gençlerin bu evrede sosyal mesuliyetler ve insani değerlere karşı sadakat gibi evrensel ahlaki değerlere karşı hassasiyetin önem kazandığı için onların aynı motivasyoan sahip bir topluluk ile bu kabiliyetini geliştirmesi, tahalluk ve tahakkuk seviyesinde içselleştirmesi gereklidir. Maalesef bireyselliğin yalnızlığa terk edilen gençlerin bugün böyle bir ortamda eğitim almaları bireysel gayretlere bırakılmıştır.

Duygusal yoğunluğun zirvede olduğu ilk gençlik döneminde inanç, amel ve ahlak açısından rol model olacak şahısların sevilmesi fırtınanın eksik olmadığı bu dönemde gençler için büyük bir güçtür. Zira Hz. Peygamber'in çocukluktan itibaren yaşadığı büyük zorluklara rağmen ümmetine karşı gösterdiği üstün ahlak örnekleriyle dolu hayatı başlıbaşına bir motivasyon olacaktır. Dolayısıyla bugün gayesini genel anlamda salt dünyevi imkanlara endeksleyerek, ona ulaşamadığında da büyük bir kimlik ve mutluluk sorunu yaşayan gençlerin aksine fütüvvet ahlakına sahip olan gençlik mazeretlere sığınmayacaktır. Aksine karşılaşılan her sorunun takdir-i ilahinin bir kurgusu olarak kendisini rıza-i ilahiye götüren bir imtihan olarak görececek, ayet-sünnet çizgisinde amel etmeye gayret gösterecektir. Hiçbir insana kaldırmayacağı yük verilmediğini (Bakara, 2: 286) bilmemin ümidiyle birlikte başa gelen herhangi bir musibetin kendi elleriyle işlediklerinin neticesi olduğu (Şura, 42: 30) gerçeği, onu en büyük düşmanı olarak; nefsini hesaba çekmesini

icbar etmektedir. Kusurları dışarıda arama ucuzluğu ve sorunları daha büyük çatışmalara çeviren inkar ve suçlamalar yerine, her sağlıklı insan gibi özeleştirme kabiliyetinin erken yaşta kazanılması gençler için büyük bir kanazımdır. Modern psikoloji ve sosyoloji biliminin de onayladığı özeleştirme/özdenetim gibi kavramlar tasavvuf geleneğinin önemli kavramlarından muhasebe, mücahede, tevbe, tezkiye ile uygulamaya alınmıştır. Hz. Peygamber'in büyük cihad olarak tarif ettiği nefis ile mücadele etmenin, aklın ve duyguların olgunlaştığı dönemde gençlere vaktinde öğretilmesi gençlere yukarıda değildiği üzere birçok suni problemin bertaraf edilmesinde yardım edecektir. Öncelikle Hz. Peygamber'in örnek şahsiyetinin her açıdan idealize edildiği bir topluluk içerisinde muhabbet ile birlikte İslam'ın öğrenilmesi dini radikalizm ve şiddetin de önüne geçecektir. Hz. Peygamber'e itaatin, Allah'a itaat etme (Nisa, 4:80), muhabbetullahın şartının Hz. Peygamber'e ittiba olduğu (Al-i İmran, 3: 31) bilen tasavvuf erbabı, Allah'ın kitabını her şeyin üzerinde tutarak, derin bir tefekkürle hayata taşımaya gaye, Hz. Peygamber'e hürmetle tabi olma, onun sünnetinin gerektirdiği adap ve ahlaka uygun yaşamayı yol edinmişlerdir (Sülemi, 1997, 34). İdeal model profilinin çizdiği yolda zevk ve manevi keşiflerle yol alınabildiğini tasavvufi terbiye sürecinde tecrübe eden gençler büyük cesaret ve fedakarlık gerektiren işlere atılma iradesi gösterebilecektir. Nefis mücahedesinde önde yer tutan teheccüd namazı gibi nefse ağır gelen sünneti ifa edebilme kolay değildir. Ancak tasavvuf ahlakının kemal bulması ve büyük cihadın kazanılması için en önemli cephelerden biri olan gecenin ihya edilmesi gereklidir. Hz. Peygamber'i sevmenin nişanı olarak ona tabi olan sufiler farzlardan sonra nafilerle muhabbetleri eyleme dökmüşlerdir. Gecenin yalnızlığının rahmani nurlarla birleştiği teheccüd namazı korkuyla birlikte muhabbetin tazahürüdür. O nedenle tasavvuf ehli Hz. Peygamber'in sünnetini şaşmaz bir yol olarak benimsemişlerdir. Hz. Peygamber'in sünneti olan nafilere muhabbetullah için ifa ettiği fonksiyonu Allah Teala şöyle izah etmiştir; "...Kulumu bana yaklaştran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum...(Buhari, Rikak 38). Takvanın ihtiva ettiği korku-ümit duygularının bir kuşun iki kanadı gibi işlevini ifa edebilmesi için sünnet elzemdir. Yapılan araştırmalarda da farz ibadetlerde ön plana çıkan korku duygusunun nafile ibadetlerde sevgi birlikte hissedildiği tespit edilmiştir. Korkuyla birlikte sevginin yaşantılanması korkunun daha anlamlı olması ve gençlerin sıkıştıklarında değil de severek icra edecekleri dini eylemlerinin düzenli, istendik ve kalıcı bir istikrara evrildiği tespit edilmiştir (Albayrak, 2002, 318-319).

Manevi hazla hayatın yüksek gayesini tadan gençlerin hayatın anlamı ve insanın halife olma kabiliyetini ona uygun sorumlulukla taçlandırabileceği metafizik bir güce erişmesi söz konusu olur, ki mücahede ile gerçek yiğitliğin tezahür ettiği bu mükâşefe hayatın sonsuzluğun kapısı olduğunun işaretidir. Büyük cihadın nefis ile mücahede edip ihsan edilen mükâşefe ile zahiri hayatın batını ruhsal güçlerle kemal bulması hakikatte her gencin peşinde koştuğu benlik ve özgürlük arayışından başka bir şey değildir. Ancak modernizm ile birlikte gençlerin algıları, kimlikleri, hayalleri ve ümitleri tıpkı ayette belirtildiği geçici bir eğlenceye (Mü'min 40: 39) kurban edilmektedir. Dinin hayatın çıkarılıp bilimsellik adıyla katı bir sekülerizmle dizayn ettiği modern yaşamın birer kölesi konumuna getirilmiş, bireyselliğinin ve iradesinin standardize edilmiş kalıplara hapsedilen gençlik kurulu düzenin işleyen çarkıdır (Kaval, 2019). Şahsiyetinin ve ruhunun dikkate alınmadığı bu sistem içerisinde gençlerin bireyselleşmesi ve özgürlük adına çatışmaya girişmesi doğal bir eğilimdir, zira insan yitirdiğinin peşinden koşar, ki bu yitikler insan olmanın temel vasıflarıdır. Gençlerin nesne olarak kabul edip onlar için biçilmiş rolleri sırf dünyevi isteklerin karşılanmasından ibaretmiş gibi göstermek onları inkar etmektir. İnsan fıtratının ruhsal yönünün yok sayılmasıyla ortaya çıkan insan, kamil insan olamaz. İnsanın ontolojik gerçekliğini dünya ile sınırlandırmak evvela onun dünyasını mahvedecektir. Ahiretsiz bir dünya hayatını Yüce Yarattıcı oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibaret fakat ahirette hiçbir karşılığı olmacağı için de aldanma metaı olarak tarif etmiştir (Hadid, 57: 20). Bu ayet-i kerime Kura'nın tüm zamanları kuşatan derin manasının bir mucizesi olarak günümüz dünyevileşme sorununu tasvir etmektedir. Dünyada oyun ve eğlence sektörünün bu kadar geliştiği bir dönem yoktur. Aynı şekilde süslenmenin üretim bolluğu nedeniyle her alanda artıp satın alınabilen şeylerle övünerek sanal bir kimlik ve prestij sahibi olmanın tabana yayıldığı bir zaman olmamıştır. Dolayısıyla gençlerin içine doğduğu ve onlar için idealize edilen modern yaşamın asırlar önce tarif edilmiş olması mucizesini görememek, bilim ve aklın tek ölçü kabul edildiği bir sistemde anlaşılması zordur. Bundan daha zor olanı ise bunca yanlış tecrübe sonucu sorumlu ve ümitli olduğu gençlerin içine düştüğü karmaşanın sorumlusu olarak dinin gösterilmeye çalışılmasıdır.

İster dini ister seküler olsun eğitim süreçlerinin taklid ve örnek olarak öğrenme şeklinde gerçekleştiği bir gerçektir (Kulaksızoğlu, 2000). Eğitimin istendik yönde bir davranış kazandırma uğraşı olması da bunu rol modelleri zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla insanın toplumsallığını getirdiği bu eğitim ve

öğrenme sürecinde otoritenin sunacağı rol modeller dışında sistemin temel stratejileri aynıdır. Yukarıda Hz. Peygamber'in örnek şahsiyet olması bakımından etkileyiciliğini günümüz öğretmenlerinin özellikle okul öncesi ve ilköğretim çağındaki rolleri ile değerlendirdiğimizde benzerlikler görürüz. Bireyin kendisiyle birlikte dünyayı tanması, kendisini geliştirmesi, tercihlerini olgunlaştırması, hangi mesleği seçeceği, nasıl bir hayat yaşayacağı, bütün bunları belirleyen değer yargılarının oluşmasında öğretmenlerin etkisi inkar edilemez. Son dönemde özellikle profesyonel meslek yaşamında büyük bir sektör olma yolunda ilerleyen yaşam koçu, yardım ettiği kişinin egosunu yönetir ve ona ilham verir. Psikolojik danışmanlık hizmetleri içinde giderek fazla yer edinen koçluk nefsanî marazların izalesinde yardımcı bir hizmet olarak kullanılmaktadır (Newsom, 2008, 13). Adından da anlaşılacağı üzere spor alanında başlayan koçluk birçok alanda yetişkin ve profesyonel tarafından satın alınan önemli bir sektör olmuştur. Oyuncuların dışarıda olan rakiplerini tanımalarında iç düşmanları olan kendi duygu durumları da dikkate almaları gerektiği ve asıl başarının bu kabiletin geliştirilmesine bağlı olduğunu belirtilmiştir. Sporcuların başarılı olabilmeleri için özel yaşamlarında da bu ahengi korumaları gerekti için koçlarıyla özel yaşamlarında dair gizli ve güvenli bir iletişim içinde olmaları gerektiğini savunmuştur (Gallway, 1974) Günümüzde profesyonel kulüp uzmanlarının, sporcuların özel hayatlarına dair aldıkları inisiyatiflerden bu etki gücünün sonuçları ortadadır. Profesyonel yetkililerin ciddi paralar karşılığı aldıkları bu radikal hizmetlerin dini alana uygulanması söz konusu olduğunda anlaşılması güç bir teslimiyet problemiyle karşılaşmaktadır. Kaldı ki İslam gibi bütün dinlerin teslimiyetçi, dogmatik tarafları doğaldır. Benzer şekilde tasavvufî eğitim de eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Dini eğilim doğal bir arayış olması nedeniyle doğru ve sevgiyle yaşantılanmasının bir yolu olan tasavvufî eğitim özenle ve çok yönlü eğitim süreçlerinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Modern dönemde geçmişte dikkate alınmasa dahi dini anlayışın, gencin kişiliğinin oluşmasında tahmin edildiğinden çok daha fazla etkiye sahip olduğu görülmüştür (Hökelekli, 1985, 89). Bu hakikatin bir sonucu olarak gençlerin dini şiddet ve törörde en ön safta kullanıldıklarını görürüz. Dinin uygun dil ve yöntemle gençlerin yaşamlarında sevgiyle tecrübe edilmemiş olması köü sonuçlar doğurmaktadır. Avrupa Komisyonu gençlerin terörist ve şiddeti destekleyen aşırı gruplara üyelik konusunda ciddi risk altında olduklarını belirtmiştir (European Commsision, 2014, 9). Birleşmiş Milletlerin raporunda 15 ülkede çucukların silahlı gruplar tarafından kullanıldığını tespit edilmiştir (UN General Assembly, 2018, 38-42). IŞİD'a katılanların zannedildiğinin aksine eğitim seviyesi düşük ve niteliksiz gençlerden oluşmadığı görülür. Örneğin örgüte katılımın yüksek olduğu Ürdün'den savaşçı olarak yer aldıklarını söyleyenlerin %80'inden fazlasının eğitilmiş, mühendis ve doktor dahil olmak üzere iş-meslek sahibi gençlerden oluştuğu görülmüştür (Mercy Corps, 2015). Benzer şekilde sekiz Arap ülkesinde yapılan araştırmada eğitim seviyesi yüksek olupta işsiz ya da az istihdam edilen gençlerin daha az eğitilmiş olanlara nazaran daha çok radikalleşme eğilimi sergiledikleri tespit edilmiştir (Bhatia & Ghanem, 2017).

Batılı ülkelerde doğan, oranın eğitimi ve yaşam biçimiyle büyüyen gençlerin de terörist gruplara dahil olduğunu hatırladığımızda gençlerin eğitim seviyesiyle dini radikalleşme arasında modern sistemin büyük bir paradoks içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Modern kapitalist dönemde inkar edilen dinin yeni dünya düzeninde propagandist bir şekilde çatışmaların müsebbibi olarak ilan edilip yeni düzenin yerleşmesinde araçsallaştırılması büyük bir çelişki olarak önümüzde durmaktadır. Eğitim seviyesinin yükseldiği, dinin eğitimde yer verilmediği fakat şiddet ve terörün gerekçesi olarak gösterilmeye çalışılmasını izah etmek gerektir. Gençlerin umutsuz, amaçsız, yarış halinde, baskı altında oldukları ve psikolojik sorunlara sahip olduğu tespit edilmiştir (Gençlik Araştırmaları, 2018, 78). Bu nitel genel tespitten sonra hayatın ve kendilik algısını anlamlandırılmasında yadsınamaz etkisi olan dini eğitimin fitrata/sünnete uygun verilmemesi durumunda sorunlu ruh halinin şiddete evrilmesi maalesef beklendik bir durumdur. Tevhid ile başlayan anlamlandırmayı sünnetle inşa etmekten mahrum olan gençlik manevî susuzluğunu saf olmayan kirli suyla gidermeye meyledecektir. Dinin küşatıcı rehberliğini modern dönemde tekeline alan ekonomik ve siyasi yeni düzenin sebep olduğu karmaşa gerçeklerin din-siyaset ilişkisini de sağlıklı kurmasını engellemektedir. Zira tecrübesi az fakat heyecanı fazla olan gençlik yaşadığı bir takım ekonomik ve siyasi sorunların çözümünde eksikliğini hissettiği fakat ilahi hakikat manzumesi olan dinle giderebileceğini düşünmektedir. Halbuki dinini yaşamadığı, onun öğütlediği ahlak ve davranıştan uzaklaşarak bireyselleştiği bir sosyal çevrede gencin mevcut sorunlarını din referanslı çözmesi mümkün değildir. O yüzden Modernizmin sebep olduğu sorunların medyanın tesiriyle politikleştirilen gençlerin siyasi kutuplaşmalarına malzeme edilmesi söz konusudur. Gençler üzerinde yapılan araştırmada din-siyaset ilişkisinin birbiriyle yakından ilgili olduğu görülür; "Günümüz gençlerinin tam olarak dinini yaşamadığı, dinin öğütlediği ahlak ve davranıştan uzaklaşarak bireyselleştiği, siyasi çalkantılar ve söylemler sonrasında, özellikle de medyanın etkisi ile politikleştirildiği şeklindedir." (Gençlik Araştırmaları, 2018, 31). Dini bilgi

eksikliği ve ahlaki pratiklerinin siyasal çatışma ve kaoslarda kullanıldığını yeniden görebileceğimiz bu çalışma marufun beyanıdır. Zira gençlerin dini algıları ve yaşam tarzları siyasi ve ideolojik gruplar tarafından değerlendirilmektedir (Hökelekli, 1983, 139).

İslam'ın tasavvufi gelenekle birlikte yoğun olarak öğretilmesi modernizm dayattığı fitrata zıt yaşam tarzına en yumuşak mukabele ve çözüm olacaktır. İslami temel bilgileri, başkalarını rahatsız etmeyen bir ahlak, cömertlikle herkese yardım etme sorumluluğuyla toplumda hakim kılmayı şart koşan fetüvvet (Akınar, 2005, 43) anlayışının olduğu bir müslüman coğrafyasında medeniyetler çatışması yada İslamofobia gibi söylemlerin hiçbir gerekçesine yer olmayacaktır. Zira tasavvufi gelenek hoşgörü, tahammül ve farklılıkları vahdette kesret telakkisiyle dinin yorum farklılıkları rahmet olarak algılamış, sosyalleşme sürecinin ilahi ölçüde doğal seyrinde gelişmesini benimsemiştir. O nedenle müslüman toplumlarında her büyük sosyal değişim evresinde tasavvufi şahsiyet ve kurumlar etkin rol oynamışlardır. Ancak İslam'ı kendi mezhebinden ibaret görüp diğerlerine karşı katı, taaasupla değerlendirmeye dahi almayan ve gerektiğinde şiddeti meşru bir enstrüman olarak gören akımlar, iç çatışmanın tarafı olarak İslam'ın küresel anlamda terörün inançsal dayanağı olduğu tezine destek olmaktadır. Eğitimli ama dini bilgisi az, hayatında dinin şekilendirici özelliğinin az ancak bir anlam ve gaye arayışında olan gençler maruz bırakıldıkları şikayetlerini şiddetle ifade etmeyi yeğlemiş fakat daha sonra savaştıkları düşmanlarının da müslüman olduklarını görünce savaşın manasızlığını itiraf etmişlerdir (Mercy Corps, 2015, 5). Halbuki tasavvufi düşüncenin Mevlana'nın ifadesiyle yetmiş iki milleti cem edecek kusurları örtme kabulü ve doğru mananın ortaya çıkmasını engelleyen kalıplaşmış söylemlerin değilde mananın evrensel duygu dili kullanılmış olsa gençler suni savaşın kurbanı olmayacaktır. Bırakın bir müslümanı, gayr-i müslimi dahi salt inancı için öldürmenin yasak olduğu temel bilgisinden mahrum yetişen gençlerin en azından İslam için savaştırılmadığı ortadadır. Zira başkalarının kusurlarını hoş görmek, onlara karşı insafli olmak ahlaki umde haline gelmiştir (Kuşeyri 2003: 306). Dini kendinden olanı öldürmek değilde onu sevebilme ve yaşaması için nefsi kadar aziz bilmeyi peygamberi bir ahlak olarak telakki eden tasavvufi yorum gençlerin anlam arayışlarını insani olanla birlikte ilahi olana doğru yüceltecektir. Yaratılan her canlının bir nefsi ve ruhu olduğu letafetiyle onlara, varlık sahnesindeki ilahi takdire uygun muamele etme hassasiyetiyle adeta bir ayet gibi mukabele edilecektir.

6.Sonuç

Modern dönemde kutsanmış ussallığıyla yetişen gençliğin sorunları eskiye nazaran çok daha karmaşık bir hal almıştır. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinde kendini yeniden keşfedip uyumlu bir karakter yapısı oluşturmasında din başat rol oynar. Modern dünyada dinin hayat üzerindeki belirleyiciliği olma vasfı bireysel gayretlere terk edildiği için toplumsal ahlak ve dolayısıyla uyum konusunda çatışmalar artmıştır. Maddi gerçeklik, akıl, bilim üzerinden tesis edilen bir yaşamın sonucu olarak gençlerin temel arzularının gelecek kaygısı olduğuna şaşırarak gerektir. Halbuki dini bağlamda düşünüldüğünde gençlerin endişe ettiği gelecek tasavvurları gaybın yaratıcı tarafından kader dahilinde çizilmiştir. Gencin anını değersizleştiren bu endişe uzun vadede dünya ve ahiret hayatının gayesinden kopmasına sebep olmaktadır. Tevhid sırrından ayırık kesret muammalarında gelecek kurmak isteyen gencin ailesi ve çevresiyle çatışması derinleşmektedir. Dinin bireyin dünyayla birlikte uzak gelecek olan ahirete dair potitif ve motive edici yönü modern eğitim süreçlerinde sathi olarak makes bulmaktadır. Gençlerin hayatlarında bizzat tecrübe ederek anlamlandırması ve dinin vaad ettiği üzere mutluluğun yaşamaları beklenir. Ancak sosyal çevre ve onun idealize ettiği modellemelerde derin manevi anlamlandırmalardan ziyade sistemin sürdürülebilirliği için gerekli olan kısa doyumlar, kısır ilişkiler kurulmaktadır. Bu yüzeysellikten tatmin olmayan gençler eleştiri ve sorgulamalarını arttırmaktadır. Çevreden yeterli desteği göremediği için de ümitsiz, yalnız, amaçsızlığı derinleşmektedir. Duyguları yoğun ve enerjileri yüksek olduğu için gençlerin kimi zaman çözümü kısa ve sonuç verici olabildiği için şiddete başvurduğu görülür. Şiddetin dini saiklerle gençler arasında yaygınlaştığı gruplara bakıldığında dini bilg ve davranış konusunda yetersiz oldukları görülmüştür. Öncelikle günümüz dünyasında dini şiddetin medeniyet çatışmasına vesile kıldığı modern dünyada hayattan silinmeye çalışılan dinin mesul tutulması gibi sorgulanmaya matuf bir algının herkes tarafından bütün boyutlarıyla değerlendirilmesi gençliğimiz namına evrensel bir sorumluk olmalıdır.

Gençlerin şahsiyet tesis etme, saygınlık kazanma, kendisi ve çevresi için üretken bir yaşam kurması bugünün sorunu değildir. İslam medeniyetinden bireysel egoizm ve hedonizmin toplumsal bir hizmet, oradadan ilahi muhabbete yol olması için tasavvufi eğitim uygulamaları önemli işlevler gerçekleştirmiştir. Öncelikle gençlerin varlık ile yokluk arasındaki hakikati ayet-sünnet bütünlüğüyle itikadi, ameli ve ahlaki uygulamalarla anlamaları sağlanmıştır. Sosyal çevre tarafından şekillenen benliğin nebevi muhabbet ile evresele doğru yaygınlaşmasıyla mutluluğu çevresiyle birlikte tadan gencin sosyalleşmesi üretken ve

etkileşimli olmaktadır. Bu olgu gencin aradığı değerlerin yaşamda karşılık bulması gerektiği gerçeğini karşılamaktadır. Birey-toplum arasındaki uyumlu korelasyonun aynı zamanda gencin zahir-batın uyumunu da geliştirdiği için öz benliği kıvvetlendirmiş, sahte rollere ihtiyaç duymamıştır. Elbetteki bütün bunlar için rol model olarak Hz. Peygamber'in her alandaki ideal örnekliği ilahi koruma ve muhabbeti getirmiştir. Dönem itibarıyla sevginin yoğunluk kazandığı gençlik evresinde onların dini sevgi motifiyle edinmeleri onların ileriki hayatlarında daha yapıcı ve gayretli olmalarını sağlamıştır. Gümüzde umutsuz, mücadelede sakınan hatta sorunlarını konuşmaktan dahi imtina eden gençler yerine tasavvufi eğitim alan gençlerin hayırda yarışın hayat gagesi haline geldiği görülmüştür.

Modern dönemde yaşanan siyasi olaylarda da önemli etkisi olan gençlerin fıtrata/sünnete uygun bir benlik eve eylemsel sergilemesi beklenemez. Gençlerin her şeyden anlam sorgulaması ve dini şüpheleri ehil kişi ve kurumlar tarafından giderilmelidir. Aksi halde kullanılan, kullanılırken de kendisini zihinsel, duygusal ve bedensel olarak köleleştiren yeni sistemlerin motor gücü olmaktan kurtulamayıp, kendi dünya ve ahiret mutsuzluğunun hırçın gücü olmaktan çıkarılamaz. Dini eğitimin tasavvufi yorumla verilmesini dinin rahmet ve huzur kaynağı olduğu anlayışının bütün toplumla birlikte gençlerin hayatında karşılık bulması açısından önemlidir. Zira Anadolu coğrafyasının din algısında tasavvufi yorumun tesiriyle binlerce yıldır dini hoşgörü ve kültürel entegrasyonun uyumlu sağlandığı görülmüştür. Modern dünyanın yeniden dizayn edilmesinde önemli bir güç olan gençler ve din üzerinden körüklenmeye çalışılan çatışmanın izale edilmesinde tasavvufi yorum çözümün bir parçası olacaktır.

Geçmişte devletler tarafından teşvik edilen tasavvufi hizmet kurumlarının yeniden gözden geçirilerek, devlet denetimi altında ifa ettiği güzel örneklerden hareketle gençlerin eğitiminde yer alması sağlanmalıdır. Bu manada toplumda yaşayan manevi bu eğilimin daha formal program ile temel eğitimde gençlere tanıtılması önemlidir. Örneğin tasavvuf derslerinin temel eğitimde gençlere okutulması gereklidir. Zira sevgiyle örneklendirilen dini yaşamın onu yeniden anlamlandırmaya ve benimsemeye çalışan gençlere en açından bir seçenek olarak gösterilmeyi gerekmektedir. Geçmişin din-siyaset çatışmasının ötesinde geleceğimiz olan gençlerin kendilerini ve toplumu tesis ederken geçmişin tescilli güzel örneklerini tanıma ve tercihen de seçme haklarından mahrum bırakılmaları demokratik açıdan da uygun değildir. Aksi halde çeşitli sebeplerden ötürü inkar edilen, boş bırakılan dini eğitim yerini şiddet ve törürün tek çözüm olarak telakki edileceği bir ıfada bırakacaktır.

KAYNAKÇA

- Adams, James F. (1995). *Ergenliği Anlamak*. (çev. Bekir Onur), Ankara: İmge Kitabevi.
- Adasal, Rasim (1973). *Modern Normal ve Medikal Psikoloji*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Altun, Altun (2016). Avrupa'da Bir Hegemonya Aracı Olarak İslamofobi, Irkçılık ve Pegida. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 88-98.
- Akpınar, Ali (2005). "Fütüvvet Ruhunun Dinî Temelleri", *I. Ahî Evren-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı I*, Kırşehir.
- Akyüz, Hüseyin (1991). *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Arkonacı, Sibel A. (2012). *Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak: Deneysel ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Arslantürk, Zeki; Amman, Tayfun (2000). *Sosyoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Atkinson, R. L.; Alkinson, R.C.; Smith, E.E.; Daryl, J.D. (1990). *Introduction To Psychology*. New York: Harcourt Bracc Jovanovich College Publishers.
- Baran, Aylin Görgün (2013). Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, S.1, s. 5-25.
- Barın, Hilal (2016). *İslamofobi ve DAEŞ*. İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Bayhan, Vehbi (2013). Gençlik ve Postmodern Kimlik Örüntüleri. *Üniversite Gençliğinin Sosyolojik Profili Gençlik Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1,S.1, s.135-157.
- Bottomore, Tom (1987). *Siyaset Sosyolojisi*. (çev. Erol Mutlu), Ankara: Teori Yay.
- Bottomore, Tom Nisbet, Robert (1997). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. (Yay. Haz. Mete Tunçay- Aydın Uğur), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Canatan, Kadir (2007). Hollanda'da Anti İslamist Bir Hareketin Anatomisi: Pim Fortuyn Hareketi. Ed. Kadir Canatan, Özcan Hıdır, *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Çivilidağ, Aydın (2013). *Gelişim Süreci Odağında Ergenlik Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ergül, Ergin (2015). İslamofobi Olgusu Bağlamında Terörle Mücadele Dili ve Politikaları. *TAAD*, Yıl:6, Sayı:22, s. 299-336.
- European Commission (2014). *Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism: Strengthening the EU's Response*, COM(2013) 941 final. Brussels.
- Gallwey, W. Timothy (1974). *The Inner Game of Tennis*. New York: Random House.
- Geçtan, Engin (1974). *Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Gürüz, Demet; Temel Eğinli, Ayşen (2013). *İletişim Becerileri: Anlamak, Anlatmak, Anlaşmak*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (1983). *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
- Hökelekli, Hayati (1985). Gençlik ve Din ihtiyacı. *Milli Kültür Dergisi*, S.50, Ankara.

- Hökelekli, Hayati (1988). Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler. *MEB Din Öğretimi Dergisi*, S. 14, Ankara.
- Hökelekli, Hayati (19993). *Din Psikolojisi* Ankara: TDV Yayınları.
- Jones, Gill (1995). *Leaving Home*. Buckingham: Open University Press.
- Jersild, Arthur T.,(1974). *Gençlik Psikolojisi* (çev. İbrahim N. Özgür), İstanbul: Gün Matbaası.
- Kaval, Musa (2019). Tüketim Kültürü ve Tasavvufi Zühd Geleneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl:7, S.1, s.151-166.
- Kaval, Musa (2018). Tasavvuf; Modern ve Post-modern Çatışmasına Çözüm Olarak Geleneksel Bir Düşünce. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, S. 4, s. 463-475.
- Kaya, Abdullah (2013). Anadolu'nun Türk ve İslâm Yurdu Haline Gelişinde Ahîlerin Rolü ve Önemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 7, Sayı: 29, s.547-561.
- Kılavuz, M., Akif (2002). Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi. *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, (Ed. Hayati Hökelekli), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kılıççı, Yedigâr (1989). *Okulda Ruh Sağlığı*. Ankara: Şakak Ofset-Tipo Yayıncılık.
- Kızılkaya, A.; Karakullukçu, Ö.F.; Kömürçü, C. (2013). Son 10 Yıllık Dönemde Gençlik Politikaları Bağlamında Yaşanan Demokratik Evrim Süreci. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, S. 1, S. 224-235.
- Kuşeyri, Abdulkerim (2003). *Kuşeyri Risalesi*. (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kulaksızoğlu, Adnan (2000). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köknel, Özcan (1997). *İnsanı Anlamak*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Liojier, Raphael (2012). *İslamlaşma Efsanesi*. çev. Hande Turan Abadan, İstanbul: Epos.
- Mannik, Eric (2009). "Terrorism: Its Past, Present and Future Prospects", Saumet, A. (Der.) *Religion and Politics in Multicultural Europe: Perspectives and Challenges*: p. 151-171. Tartu: Tartu University Press.
- Mussen, Paul H. (1973). *The Psychological Development of The Child*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Newsom, G. (2008). *A Work Behavior Analysis of Executive Coaches*, North Carolina Üniversitesi.
- Onur, Bekir (1995). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Peker, Hüseyin (1993). *Din Psikolojisi*. Samsun: Sönmez Matbaası.
- Santrock John W. (1993). *Adolescence An Introduction*. Wisconsin: Brown and Benchmark Publishers.
- Sülemi, Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*. (çev. Süleyman Ateş), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Temel, Hilal (2007). Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimdeki Rolü. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tezcan, Mahmut (1992). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Zirve Ofset.
- Thompson, Ian (2004). *Odaktaki Sosyoloji/Din Sosyolojisine Giriş*. (çev. Bekir Zakir Çoban), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Türkiye'nin Gençleri Araştırması* (2018). Türkiye Gençlik STK'ları Platformu.
- Uludağ, Süleyman (1996). "-Fütüvvet. *DİA*, XIII, Ankara: TDVY.
- UN General Assembly, Security Council. *Children and Armed Conflict Report of the Secretary-General*.
- Vadim, R. Atnashev (2016). Impact of Islamophobia and Human Rights: The Radicalization of Muslim Communities. *Eradicating Terrorism from the Middle East*, Alexander R. Dawoody (Ed.), Switzerland: Springer, p. 91-105.
- Windmiller, Myra (1995). Ahlak Gelişimi ve Ahlaki Davranış. (çev. Dernet Öngen), *Ergenliği Anlamak*, Der. Bekir Onur, Ankara: İmge Kitabevi.
- Wulff, David, M. (19969). The Psychology of Religion: An Overview. *Religion and The Clinical Practice of Psychology*, (Ed. Edvard, P. Shafranske), Washington: American Psychological Association.
- Yörükoğlu, Atalay (1994). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayıncılık.